

ЛІТЕРАТУРА

1. Зелінський А.М. Здійснення і захист цивільних прав // Цивільне право України: Навч. посіб. / Ю.В. Білоусов, С.В. Лозінська, С.Д. Русу та ін.; За ред. Р.О. Стефанчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – 448с.
2. Веберс Я. Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве. – Рига: Зинатне, 1976. – 231 с.
3. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.
4. Серебровский В.И. Очерки советского наследственного права // Избранные труды. – М.: Статут, 1997. – 567 с.
5. Антимонов Б.С., Граве К.А. Советское наследственное право. – М.: Госюриздат, 1955. – 262 с.
6. Кузнецова Л.Г., Шевченко Я.Н. Гражданско-правовое положение несовершеннолетних. – М.: Юрид. лит., 1968. – 136 с.
7. Иоффе О.С. Советское гражданское право (курс лекций). Общая часть. Право собственности. Общее учение об обязательствах. [Для юрид. вузов]. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1958. – 511с.
8. Ромовська З.В. Цивільна дієздатність громадянина (фізичної особи) (до розроблення нового Цивільного кодексу) // Право України. – 1995. – № 2. – С.24-26.

УДК 343.24(73)

Є.Ю. Полянський**ЦІЛІ ПОКАРАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ США**

Федеральне законодавство США регламентує цілі кримінального покарання у частині 4 § 3521 Зводу законів США. Ті самі цілі традиційно виділяються в американській юридичній літературі [1]:

- утримання навколишніх від здійснення злочинів у подальшому (загальна превенція);
- захист суспільства від нових зазіхань з боку засудженого;
- забезпечення засудженому можливості набуття освіти, професійного навчання, медичної допомоги та інших засобів виправного впливу;
- забезпечити жертві злочину одержання компенсації за шкоду, заподіяну злочинцем [2].

На думку А. Раппопорта, цілі покарання більшою мірою не є основою, що визначає необхідність призначення покарання певного характеру, а покликані «виправдати» застосування даного покарання перед лицем суспільства [3]. Тобто, крізь призму цілей покарання пояснюється існуюча в державі політика у сфері призначення покарання, дається відповідь на запитання: «чому покарання за певний злочин саме таке, а не більш м'яке, чи навпаки».

У цілому ж можна виділити дві основні теорії цілей покарання, що знайшли розвиток у науці кримінального права США.

1. Утилітаризм. Даний підхід виправдує покарання, що є для суспільства корисним [4]. Покарання не може безпосередньо принести суспільству будь-яку матеріальну користь, тому в даному випадку під користю мається на увазі протидія злочинності, превенція. З іншого боку, застосування кримінальних покарань завдає суспільству матеріальні збитки, наприклад, необхідність витрат на реалізацію певних видів покарань. Тому корисний ефект послідовники утилітарного

підходу звичайно вбачають у балансі між позитивними й негативними сторонами застосування певних покарань [5].

Прояв радикального утилітаризму виявляється в утопічних концепціях покарання, коли, зокрема, пропонується широке застосування страти як способу скорочення витрат на утримання засуджених до довічного позбавлення волі. Протилежним прикладом може бути повсюдне застосування не пов'язаних з позбавленням волі покарань, знову-таки з метою скорочення витрат на виконання покарань.

Утилітаризм у сфері призначення покарання в США був надзвичайно поширений, але його все-таки варто охарактеризувати не як радикальний, а як помірний. Головний прояв утилітарного підходу - існування Посібників із призначення покарань, які мають можливість швидко адаптуватися до нових реалій. Наприклад, зростання «білокомірцевої» злочинності спонукає державу посилити караність даної категорії злочинів з наміром у такий спосіб утримати потенційних правопорушників від здійснення відповідного злочинного діяння. Оскільки Посібники з призначення покарань щороку видаються в новій редакції, то даний інструмент дозволяє зробити кримінальну політику неймовірно гнучкою.

2. Ретрибутивізм. Дана течія ґрунтується на антиконсеквенціалізмі, або ж на деонтологічному підході. Прихильники цієї теорії виключають необхідність урахування фактора корисності для суспільства при обранні міри покарання за вчинений злочин. У науці США існує кілька видів ретрибутивістських теорій, однак широкого розвитку набрала теорія «справедливого покарання» («just deserts»). Теоретики-ретрибутивісти зазвичай виділяють два основних фактори, що повинні братися до уваги при визначенні міри покарання: психічне ставлення особи до вчиненого або її винність, а також шкідливі наслідки, заподіяні вчиненням злочину [6]. У свою чергу, Судовий комітет Сенату стверджує, що «справедливе покарання повинне враховувати утилітарні аспекти соціального благополуччя, такі як суспільний інтерес у запобіганні повторного вчинення злочину» [7]. Таке твердження не відповідає реальності, оскільки теорія «справедливого покарання» є деонтологічною теорією покарання, що заперечує урахування інших обставин і наслідків.

Комісія з призначення покарання так і не віддала формальної переваги жодній з двох наведених вище теорій. Виділення будь-якої концепції як пріоритетної вважалося «більше символічним, аніж прагматичним. На практиці різні філософські підходи звичайно пов'язані з одним і тим самим результатом». Дана думка ймовірно ґрунтується на ідеї «гармонії цілей», що вважає зайвим визначення пріоритетної мети. Здавалося б, що для правозастосовника дана теоретична суперечка не становить жодного інтересу і жодним чином не може вплинути на застосування законодавства. З іншого боку, вчені-теоретики мають більш ніж достатню кількість аргументів на користь необхідності визначення чільної мети покарання. Зокрема, наявність подібної мети безпосередньо впливає як на структуру системи призначення покарання, так і на твердість покарань.

Протистояння цілей покарання так само явно виражається й у структурі Посібників із призначення покарань, зокрема, в питаннях визначення факторів, які мають значення при визначенні покарання [8]. Наприклад, наявність у підсудного

наркотичної залежності може сприйматися і як обставина, що пом'якшує покарання, і як така, що обтяжує його. Законодавство відносить до повноважень Комісії вирішення питання про урахування при призначенні покарання наявності в особи хімічної залежності [9]. На думку ж Комісії наявність подібної залежності «звичайно не впливає на характер покарання», тобто може мати певне значення лише у «виняткових обставинах».

Проаналізувавши позицію Комісії, знову можна дійти таких висновків щодо реальних цілей покарання. Виходячи з концепції «справедливого покарання», кара призначається з огляду на винність особи у здійсненні злочину. При цьому ступінь провини, безперечно, залежить від психічної здатності особи керувати своїми діями. Наркотична речовина впливає на спроможність особи контролювати свої дії. В результаті дана особа втрачає контроль над своєю поведінкою і робить учинки, яких в іншому випадку вона не зробила б. Таким чином, поведінка особи не є повною мірою усвідомленою, і дану особу можна вважати меншою мірою винною у заподіянні шкоди вчиненим нею діям. З боку ж утилітаристського підходу наявність наркотичної залежності в особи обумовлює необхідність призначення останній більш твердого покарання. Суспільно корисний результат може виявлятися в ізоляції потенційно небезпечної особи від суспільства, оскільки ймовірність здійснення нового злочину такою особою досить висока [10].

У даному питанні позиція Комісії уявляється ясною: «наркотична або алкогольна залежність не можуть бути підставою для призначення покарання нижче встановленої межі. Зловживання хімічними речовинами значно збільшує ймовірність здійснення особою злочинних діянь» [11]. Судова практика звичайно інтерпретує дане положення як виправдання призначення покарання вище встановленої межі, але ніяк не нижче від неї. Даний підхід знову-таки свідчить про панівне становище утилітаристського підходу, але ні в якому разі не ретрибутивістського.

Існує також думка про те, що основною метою функціонування Комісії з призначення покарань є ліквідація невинуватених розходжень у судовій практиці по справах про аналогічні злочини. Тобто передбачається, що метою призначення покарання (а також і метою самого покарання) можна розглядати у загальному вигляді положення про необхідність застосування однакових покарань за здійснення ідентичних злочинів. Подібна мета покарання не передбачена в § 3521, однак фігурує в Sentencing Reform Act of 1984 (SRA). Подібна думка уявляється спірною з огляду на те, що необхідність призначення однакових покарань неправильно інтерпретувати як мету покарання, а можливо лише як мету призначення покарання. По-друге, досягнення певного результату знову-таки має утилітарний зміст, отже, дана думка є не що інше, як черговий прояв утилітаризму.

Викладені вище позиції свідчать про невідповідність законодавчо закріплених цілей покарання певній теоретичній концепції цілей покарання. Очевидним є прояв ідей як утилітаризму, так і ретрибутивізму, однак дана невідповідність має лише суто теоретичне значення.

Подібна філософія, що заперечує необхідність базування системи призначення

покарання на основі принципів (ЯКИХ?), набула розвитку в результаті трирічної розробки Комісією першого варіанта Посібників із призначення покарань [12]. У Комісії діяли дві робочі групи, які незалежно розробляли свої проекти Посібників із призначення покарань. Одна з груп розробляла проект на основі пропозицій її координатора – Пола Робінсона, прихильника ретрибутивістських теорій цілей покарання. Друга ж група представила іншу концепцію, авторство якої належало Майклові Блоку – прихильникові утилітарного обґрунтування цілей покарання. У результаті жоден із зазначених проектів Посібників не був схвалений Комісією. Саме неможливість досягнення законодавчо закріплених цілей покарання призвела до того, що кінцевий варіант Посібників із призначення покарань ніяк не торкався аспектів необхідності досягнення конкретних цілей покаранням. У звіті, виданому Комісією як коментар до Посібників із призначення покарань у редакції 1987 р., були викладені висновки про можливість і раціональність видання Посібників із призначення покарань без урахування будь-яких певних цілей покарання. Більше того, Комісія мотивувала прийняття такої концепції застосуванням «емпіричного підходу», що припускав побудову нової системи призначення покарання, заснованої на формалізації санкцій, на основі вивчення колишньої судової практики, тобто виходячи із середніх розмірів покарань, призначуваних раніше суддями по всіх категоріях злочинів. Вважалося, що в такий спосіб було вирішено проблему вибору філософії призначення покарання [13]. У ході узагальнення попередньої судової практики Комісія була змушена констатувати, що остання в будь-якому разі не буде точно відбита в Посібниках із призначення покарань.

Варто відзначити, що положення SRA чітко вказували на необхідність виділення конкретних цілей покарання, в той час як Комісія дані вказівки проігнорувала, мотивуючи свої дії філософією «емпіричного підходу». Вважалося, що розробивши Посібник з призначення покарань на основі судової практики, яка формувалася з урахуванням статутних цілей покарання, дані цілі покарання самі автоматично реалізовувалися в Посібниках. Проте можна виділити як мінімум три заперечення, що ставлять під сумнів подібне твердження:

1) досить наївним можна вважати твердження про те, що в період до Реформи 1984 року федеральна судова практика у сфері призначення покарання створювалася судами, ґрунтуючись на законодавчо встановлених цілях покарання. Навпаки, думки теоретиків і практиків свідчать про зворотнє. Зокрема, М. Френкель стверджував, що судді досить часто призначали покарання, спираючись на свої власні судження, емоції, або ж мали місце прояви корупції [14];

2) навіть якщо припустити відповідність судової практики законодавчим цілям покарання, то простежується неможливість зіставлення призначених покарань, оскільки кожне з даних покарань мало на увазі реалізацію певних цілей [15]. Крім того, суддя як правозастосовник тлумачить цілі покарання, виходячи з власного розуміння їхньої сутності, при цьому уявлення правозастосовника далеко не завжди може збігатися з відповідними уявленнями законодавця;

3) філософія «емпіричного підходу» суперечила самому призначенню Комісії, оскільки фактично означала ренесанс колишніх реалій призначення покарання.

Зокрема, 28 U.S.C. § 994(m) установлює, що «Комісія не буде зв'язана існуючою судовою практикою і буде незалежна у визначенні правил призначення покарання відповідно до положень секції 3553(a)(2) Титулу 18 Зводу Законів США» [16]. Таким чином, розглянутий підхід Комісії суперечив законодавству по двох позиціях:

- суперечив законодавчому визначенню сутності й задач Комісії з призначення покарань;
- суперечив обов'язку Комісії забезпечити реалізацію законодавчо закріплених цілей покарання.

Дійсно, наміри Комісії максимально додержуватися при формуванні нової системи призначення покарання сформованої судової практики мали суто декларативний характер. Як помітили Кейт Стіф і Хосе Кабарнес – зміни, внесені Комісією, порівняно зі сформованою судовою практикою призначення покарання зумовили збільшення жорсткості покарання практично за кожен зі злочинів [17]. На думку А. Раппопорта, практика призначення покарання свідчить про поступове збільшення розмірів покарань у два-три рази [18]. Зокрема, Комісія використовувала всю повноту повноважень з метою жорсткості покарань за здійснення злочинів проти національної безпеки, пов'язаних з незаконним володінням вогнепальною зброєю, а також проти «білокомірцевих» і насильницьких злочинів [19]. Конгрес же вніс зміни до статутного законодавства, що також спричинило різке збільшення жорсткості покарань стосовно деяких видів злочинів. Слід зазначити, що величезні повноваження Комісії призвели навіть до того, що найчастіше мінімальна межа покарання, що її пропонують Посібники з призначення покарань, виявлялася вищою від обов'язкового мінімуму, встановленого статутним законодавством.

А втім, є всі підстави вважати, що жорсткість покарань, введена Комісією, була зумовлена не стільки певною метою, поставленою перед кримінальним покаранням, скільки впливала з суто популістських міркувань. Стійке зростання злочинності обумовлювало невдоволення в суспільстві кримінальною політикою держави, в результаті чого виникла необхідність у її зміні. Комісія з призначення покарань виступила в ролі інструмента, якому була відведена ключова роль у побудові нової системи призначення покарань, інструмента, який нехай навіть і не забезпечує реального ефекту щодо зниження показників злочинності, зате відповідає побажанням суспільства. Зокрема, говорити про малу ефективність жорстких покарань і формалізованих санкцій дозволяє порівняння звітів Федерального Бюро судової статистики за 1983 і 1994 роки (у період до реформування системи призначення покарань і після неї), що свідчить про зростання показників рецидивної злочинності з 62,5% у 1983-му до 67,5 у 1994 році [20]. Даний показник засвідчує зростання показників рецидивної злочинності, незважаючи на збільшення жорсткості покарань у два-три рази, особливо за рецидивні злочини.

Підставою говорити про спробу досягнення Комісією не більш як популістських цілей є викладення даних у звіті, що їх опублікувала Комісія при першому виданні Посібників. Пітер Россі і Річард Берк зокрема стверджують, що «...Комісія намагалася встановити правила призначення покарання таким чином, щоб

вони відповідали інтересам федеральної судової системи, федеральних прокурорів, асоціації адвокатів, а також інших зацікавлених осіб. Кінцевою ж метою, поставленою перед Посібниками, була відповідність поглядам широкої громадськості [21]».

Отже, існують усі підстави говорити про те, що правила призначення покарання Комісія визначає, виходячи зовсім не з цілей покарання, зазначених у частині 4 § 3521, а навпаки – цілі покарання можуть так чи інакше бути теоретично визначені, виходячи з положень Посібників із призначення покарань.

Слід припустити, що позиція Комісії з призначення покарань не може бути визнана правильною. Як уже згадувалося вище, нижні межі санкцій здебільшого неправильно співвідносяться з огляду на тяжкість вчиненого діяння. Можна припустити, що цілі покарання є центральними ланками будь-якої системи призначення покарання, оскільки визначають, який саме результат має бути досягнутий покаранням. У розглянутому випадку федеральна система призначення покарання США в реальності побудована без урахування конкретних цілей кримінального покарання, незважаючи на пряму вказівку на дані цілі в законі, що дозволяє дійти висновку про хаотичність системи призначення покарань. Так само цілком очевидно є нерациональність, необґрунтованість і неприпустимість самої концепції, що заперечує необхідність реалізації конкретних цілей покарання при його призначенні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Dressler J. Understanding of Criminal law. – NY., 2000. – P. 24.
2. U.S.C. 18, §3521 (4).
3. Rappaport A. Unprincipled Punishment: The U.S. Sentencing Commission's Troubling Silence about the Purposes of Punishment // BUFFALO CRIMINAL LAW REVIEW. – 2004. – P. 1060.
4. Huigens K. Rethinking the Penalty Phase // Arizona state Law journal. – 2000. – P. 1206.
5. Rappaport A. Beyond Personhood and Autonomy: Moral Theory and the Premises of Privacy // Utah Law rev. – 2001. – P. 460-464.
6. Nagel Ilene. Structuring Sentencing Discretion: The New Federal Sentencing Guidelines // Criminal Law & Criminology. – 1990. – P. 898.
7. Senate Rep. No 98-225. – P. 75.
8. O'Sullivan Julie. The Federal Sentencing Guidelines: Ten Years Later: In Defense of the U.S. Sentencing Guidelines' Modified Real-offense System// Nw. U. L. Rev. – 1997. – P. 1362.
9. 2828 U.S.C. § 994(d)(5).
10. Blumenson Eric. Recovering from Drugs and the Drug War: An Achievable Public Health Alternative // Gender, Race & Justice. – 2002. – P. 225, 234-238.
11. United States Sentencing Guidelines. § 5H1.4.
12. Fear of Judging: Sentencing guidelines in Federal courts. – Chicago, 1998. – P. 97-99.
13. United States Sentencing Guidelines. § 1.A.3 (2001).
14. Frankel M. Criminal Sentences: Law Without Order. – NY., 1972. – P. 69.
15. Miller M. Purposes at Sentencing // California Law Rev. – 1992. – P. 442.
16. 2828 U.S.C. § 994(m).
17. Stith K., Cabranes J. Fear of Judging: Sentencing Guidelines in the Federal Courts. – 1998. – P. 46-47.
18. Rappaport A. The State of Severity: 12th Federal Sentencing Report. – 1999. – P. 3.
19. U.S. Sentencing Commission, Supplementary Report on the Initial Sentencing Guidelines and Policy Statements. – Washington, DC. 1987. – P. 18.
20. Recidivism of prisoners released in 1994 / By Langan P. & others // Bureau of Justice statistics report. – Washington, DC. – 2002.
21. Rossi P., Berk R. Just Punishments: Federal Guidelines and Public Views Compared. – 1997. – P. 210.